

Формування навичок мовленнєвої діяльності іноземних студентів

Анотація. У статті представлені деякі аспекти формування навичок мовленнєвої діяльності іноземних студентів у зв'язку із стимулюванням педагогічних і психологічних досліджень наукових проблем.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, фонетичні, лексичні, граматичні навички, інтонаційні моделі, аудіювання, артикулювання.

Аннотация. В статье представлены некоторые аспекты формирования навыков речевой деятельности иностранных студентов в связи со стимулированием педагогических и психологических исследований научных проблем.

Ключевые слова: речевая деятельность, фонетические, лексические, грамматические навыки, интонационные модели, аудирование, артикулирование.

Annotation. In the article the author presents some aspects of linguistic skills of foreign students in connection with stimulation of pedagogical and psychological researches of scientific problems.

Keywords: speech activity, phonetics, vocabulary, grammar, intonation patterns, listening, articulation.

Постановка проблеми. Мовленнєва діяльність в усній та письмовій формах охоплює як необхідні складові автоматизовані компоненти – навички (фонетичні, граматичні, лексичні). Вони входять до мовної компетенції. Формування цих навичок є головним завданням під час навчання говоріння, слухання, письма та читання. Кожен вид навичок має свою специфіку, тому успішне формування їх потребує окремих підходів, спеціальних методів та прийомів.

Аналіз наукових досліджень. Проблема формування навичок мовленнєвої діяльності іноземних студентів була предметом дослідження І.Андрійка, О.Близнюка, Н.Гальскової, С.Гапонової, Я.Колкера, В.Костомарова, Р.Мільруда, Є.Пассова, О.Петрашука, Г.Томахіна, Є.Устинової та інших науковців.

Метою даної статті є вивчення проблеми формування навичок мовленнєвої діяльності іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння звуками та інтонаційними моделями іноземної мови є необхідною передумовою розвитку умінь

спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності. Лише засвоївши норми вимови, іноземні студенти зможуть розуміти висловлювання інших людей і точно формувати власні. Мета навчання вимови на підготовчому відділенні полягає у формуванні слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок. Слухо-вимовними називають навички фонемно правильної вимови усіх звуків у потоці мовлення та розуміння їх під час аудіювання. Ритміко-інтонаційні – це навички інтонаційно і ритмічно правильного оформлення мовлення і відповідно розуміння мовлення інших. Фонетичні навички формують паралельно з граматичними й лексичними у процесі навчання усного мовлення та читання. Труднощі формування слухо-вимовних навичок зумовлені тим, що вони існують на рівні глибоких автоматизмів, тобто найбільш віддалені від рівня усвідомлювання [2].

Починаючи формувати фонетичні навички, слід враховувати, що іноземні студенти вже володіють системою звукових засобів рідної мови. Це допомагає оволодіти звуковою системою української мови і водночас створює певні труднощі, зумовлені інтерференцією рідної мови.

Найлегше іноземні студенти оволодівають звуками, максимально наближеними до звуків рідної мови за артикуляційними та акустичними особливостями, складніше – тими, що здаються схожими на них, але різняться суттєвими ознаками. Найважче іноземні студенти засвоюють звуки, які не мають аналогів у рідній мові, тоді слід виробити нові навички, навчати незвичних рухів язика, губ, м'якого піднебіння. Залежно від цих характеристик фонем іноземної мови можна класифікувати на групи [3, 4]:

1. Фонемі, які повністю або майже повністю збігаються з фонемами рідної мови.
2. Фонемі, що схожі на фонемі рідної мови, але водночас суттєво відрізняються.

Фонемі, які не мають аналогів у рідній мові.

Залежно від ступеня складності оволодіння фонемою української мови визначають спосіб її введення, пояснення артикуляції, кількість фонетичних

вправ.

Інтонаційні структури європейських та української мов мають два базові тони – висхідний, коли інтонація зростає, та спадний, коли інтонація спадає, за якими розрізняють повідомлення і запитання, завершені й незавершені висловлювання.

Враховуючи функціональну схожість інтонаційних структур іноземних мов, викладач при поясненні функцій висхідного та спадного тонів може посилатися на рідну мову іноземного студента. Водночас ці тони різняться в європейських та українській мовах своїми акустичними ознаками та технікою вимови. Для увиразнення пояснення відмінності між тонами викладач може користуватись жестами, яких слід навчити й іноземних студентів.

Викладач, на відміну від студентів, не повинен обмежуватись лише вживанням висхідного та спадного тонів, він має користуватись усією різноманітністю інтонаційних засобів, що існують в українській мові.

Привабливість мовлення викладача, який виступає для іноземних студентів носієм української мови, бажання наслідувати його залежить від його мовлення, емоційної забарвленості, вживання власне тих засобів виразності, які притаманні мові. Різні емпатичні засоби інтонування речень іноземні студенти можуть засвоювати шляхом наслідування або користуватись інтонаційними засобами рідної мови.

Важливим завданням викладача є вибір способу пояснення артикуляції українського звука [7]. Ступінь подібності українського звука до відповідного звука рідної мови визначає співвідношення пояснення та імітації. При введенні звуків, які повністю або майже повністю збігаються зі звуками рідної мови, не потрібно докладно пояснювати артикулювання, слід дати лише короткі інструкції, що потрібно зробити, щоб від звука рідної мови перейти до засвоєння українського звука.

Вимова звуків, що схожі на фонемі рідної мови, але суттєво відрізняються від них, потребує детальніших пояснень у формі лаконічних

зрозумілих інструкцій. Під час пояснення їх артикуляції слід спиратися на варіанти фонем рідної мови, які найбільше схожі на українські звуки.

Найбільшого значення пояснення артикуляції набуває при навчанні звуків, які не мають аналогів у рідній мові. Вимову деяких звуків можна пояснити, опираючись на звичні рухи. Виконуючи інструкції викладача, іноземні студенти перетворюють звуки рідної мови на українські.

Навчання вимови ґрунтується на аналітико-імітативному підході [8]: вимовляючи звуки свідомо, іноземні студенти вчаться правильно говорити їх у нових, аналогічних словах. Особливо вміння аналізу прислужиться іноземні студенти при читанні вголос та про себе.

Водночас навчання вимови має апроксимований характер, тобто вимову іноземних студентів вважають правильною, якщо вона наближена до еталону звучання і не заважає процесу комунікації. Викладач має право ігнорувати несуттєві фонетичні помилки іноземних студентів, адже правила артикуляції також лише наближені до детальних описів артикуляції звуків.

Під час навчання вимови дуже важливо на кожному уроці виконувати з іноземними студентами вправи, що підготує їх артикуляційний апарат до вимови українських звуків. При цьому доцільно використовувати дзеркальце.

Ознайомлюючи із новими звуками, викладач повинен керуватись принципом комунікативності, пам'ятати, що іноземні студенти приходять на урок не для того, щоб вивчати нові звуки, а з метою навчитись спілкуванню українською мовою. Отже, введення звука краще починати зі створення ситуації, що зумовлює багаторазову вимову нового звука. Відтак викладач повинен повторити по два-три рази ті слова із своєї розповіді, які містять новий звук, після чого вимовити новий звук ізольовано. Спочатку іноземні студенти, наслідуючи викладача, намагаються вимовити цей звук. Це відбувається, коли викладач починає давати інструкції, якого положення надати губам, язика, щоб утворився український звук. Іноземні студенти тренуються вимовляти звуки спочатку ізольовано, потім – у словах (слідом за викладачем), пізніше – у фразах, які відповідають тій ситуації, у якій

викладач починав введення звука [5, 6].

За такого способу введення звуків не порушується комунікативна спрямованість уроку [7]: викладач пропонує іноземним студентам ситуацію, наводить зразок розмови, потім загальмовує процес спілкування для пояснення артикуляції. Відтак через тренування спочатку ізольованого звука, потім звука в словах і реченнях повертає іноземних студентів до вихідної комунікативної ситуації. Викладачеві кожного разу потрібно добре продумувати характер ситуації, ретельно добирати слова з новим звуком (у словах не повинно бути інших незнайомих звуків).

Вводячи українські звуки, викладач може користуватись фонетичними знаками як опорними сигналами при впізнаванні звуків і у фонетичних вправах. Незважаючи на труднощі при засвоєнні деяких букв і знаків транскрипції одночасно, переваги такого підходу очевидні: по-перше, іноземні студенти відразу усвідомлюють різницю між буквою і звуком в українській мові; по-друге, отримують опору для фіксації в пам'яті українських звуків; по-третє, транскрипція дає змогу краще засвоїти співвідношення між буквами та звуками при читанні.

Засвоєння фонетичного явища починається з моменту його введення. Іноземні студенти вправляються у вимові спочатку ізольованого звука, потім у словах та фразах. На наступних уроках тренувальна робота над звуком триває.

У методиці вправи з фонетики звичайно поділяють на вправи на слухання та вправи на відтворення [2]. Вправи на слухання необхідні, оскільки вони сприяють формуванню важливих ланок механізмів аудіювання і на них ґрунтуються фонетичні навички говоріння і читання. Під час виконання цих вправ можна пропонувати такі, у яких іноземні студенти зосереджують увагу лише на звуках, абстрагуючись від смислу слів чи речень. Це можуть бути вправи на впізнавання одного чи декількох нових звуків серед засвоєних раніше, на розрізнення слів із новим звуком, на розпізнавання монофтонгів і дифтонгів, довгих і коротких голосних, синтагм,

що вимовляють із висхідним чи спадним тоном. Однак у більшості вправ слід розпізнавати фонетичну форму слів, синтагм, речень з одночасним сприйняттям їх змісту.

Вправи на слухання потрібно супроводжувати певними діями, які, з одного боку, підвищують активність іноземних студентів при слуханні, а з іншого – сигналізують про правильність виконання вправи. Існують такі види вправ у слуханні [5]:

1. Вправи на впізнавання звуків і мелодії:

- послухайте звуки, підніміть руку, коли почуєте довгий звук;
- послухайте слова, підніміть руку, коли почуєте слово з дифтонгом;
- послухайте словосполучення, рукою прожестикуйте, з яким тоном вони вимовляються: спадним чи висхідним;
- послухайте речення, підніміть руку, коли почуєте за інтонацією, що речення не закінчено.

2. Вправи, спрямовані на сприймання форми і змісту мовних одиниць:

- послухайте слова, підніміть руку, коли почуєте назву предмета, що є в аудиторії;
- послухайте слова, піднімайте малюнки предметів, назви яких почуєте (малюнки викладач готує заздалегідь);
- послухайте словосполучення, підніміть руку, коли почуєте словосполучення, яке означає місцезнаходження предмета;
- послухайте словосполучення, підніміть руку, коли почуєте словосполучення, що означає якість предмета;
- послухайте запитання, підніміть руку, коли почуєте запитання про вашу аудиторію(сім'ю, кімнату у гуртожитку тощо).

Вправи на слухання виконувати легше, якщо звуки, слова, речення вимовляє викладач, а іноземні студенти спостерігають. Важче сприймати матеріал, якщо звуки, слова, речення вимовляє інший студент. Викладач повинен поступово ускладнювати умови виконання вправ.

По закінченні вправ на слухання іноземні студенти виконують вправи

на відтворення або на репродукцію. Під час їх виконання важливо, щоб зразок, за яким іноземні студенти повторюють звуки, слова, словосполучення і речення, звучав чітко й виразно, у нормальному темпі, з правильною інтонацією. Спочатку цей зразок надає викладач, а потім іноземні студенти виконують вправи за іншим студентом. Для формування гнучкості артикуляційного апарату іноземних студентів і з метою розрізнення ними звуків доцільно виконувати вправи на протиставлення звуків за їх диференційними ознаками: довгота – короткість, голосні переднього ряду – голосні заднього ряду, дзвінкий приголосний – глухий приголосний.

Вправи на відтворення, як і слухання, можуть бути суто фонетичними, спрямованими на засвоєння артикуляції окремих звуків, слів, словосполучень, інтонації речень. Водночас іноземні студенти можуть вимовляти слова з незнайомим їм значенням, що сприяє формуванню в них звуконаслідувальних навичок, заснованих на слухових і мовномоторних відчуттях. Однак кількість суто формальних вправ повинна бути мінімальною, мають переважати фонетичні вправи, при виконанні яких іноземні студенти повинні промовляти слова, словосполучення та речення у контексті бесіди з викладачем або один з одним. Викладачеві весь час слід подавати їм зразок, котрий має комунікативне навантаження, тобто його функція як зразка завуальована, водночас з'являється відчуття спілкування, що сприяє кращому засвоєнню звуків [4, 5].

Суто фонетичні вправи виконують лише на початковому етапі, коли іноземні студенти засвоюють звукову систему української мови. На наступних етапах викладач, тренуючи іноземних студентів у вимові слів, речень, уривків із тексту, розв'язує інші, не власне фонетичні завдання, хоча його увага до фонетичного аспекту мовлення іноземних студентів не послаблюється. Так, ознайомлюючи з новими словами, викладач має прагнути до правильної вимови їх іноземними студентами окремо і у сполученні з іншими словами. Навчаючи граматичної структури, слід звернути увагу іноземних студентів на наголошені та ненаголошені слова, на

зв'язну вимову службових слів із повнозначними у складі синтагм. Після оволодіння мовними зразками треба вимагати від іноземних студентів правильного інтонаційного оформлення і потрібного темпу мовлення [5, 6].

Для удосконалення навичок вимови важливого значення набуває читання текстів уголос, що долає психологічний бар'єр перед говорінням українською мовою. Розвиваючи вміння діалогічного та монологічного мовлення, викладач також повинен дбати про вимову іноземних студентів, подати зразок звучання діалогу чи монологу, пропонувати повторити хором деякі речення.

На кожному уроці іноземним студентам слід виконувати спеціальні вправи для підтримання та удосконалення навичок вимови, наприклад під час фонетичної зарядки на початку уроку – настроювання артикуляційного апарату іноземних студентів на спілкування українською мовою. Матеріал для неї викладач обирає самостійно, виходячи з потреб групи або особливостей мовного матеріалу, який вивчатимуть на уроці. Для фонетичної зарядки слід використовувати вірші, скоромовки, прислів'я, які іноземні студенти мають розуміти.

Фонетичну зарядку можна застосувати як окрему вправу до або після мовленнєвої розминки (вступної бесіди) чи замість неї, вона повинна мати комунікативне спрямування. Наприклад, під час уроку викладач може запропонувати іноземним студентам розказати про свою країну, місто, село, готуватись бути гідами. Для цього їм слід потренуватись у вимові прийменникових сполучень. У такий спосіб іноземні студенти усвідомлюють, для чого вони виконують фонетичну вправу.

Висновки. Таким чином, формуванню в іноземних студентів стійких навичок вимови сприятимуть раціональні способи введення фонетичних явищ та послідовність виконання вправ. Процеси формування фонетичних, граматичних та лексичних навичок тісно взаємопов'язані. Ці процеси поступово трансформуються у навчання видів мовленнєвої діяльності, у яких навички повинні функціонувати як автоматизовані компоненти.

Література:

1. Андрійко І.Ф. Зарубіжні методичні концепції навчання іншомовного писемного мовлення та їх застосування в українському вузі / І.Ф.Андрійко // Іноземні мови. – 2001. – № 3. – С. 4-6.
2. Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Метод. пособие./ Н.Д.Гальскова. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 287с.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П.Грайс // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 8-10.
4. Колкер Я.М. Роль родного языка в обучении иностранному / Я.М.Колкер, Е.С.Устинова // ИЯШ. – 2004. – № 2. – С. 21-22.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С.Панова, І.Ф.Андрійко, С.В.Тезікова та ін.. – К.: ВЦ „Академія”, 2010. – 328с.
6. Мильруд Р.П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.П.Мильруд, И.Р.Максимова // ИЯШ. – 2000. – № 4–5.
7. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: Пособие для учителей иностр. яз. / Е.И.Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 345с.
8. Томахин Г.Д. От страноведения к фоновым знаниям носителей языка и национально-культурной семантике языковых единиц в их языковом сознании / Г.Д.Томахин // Русский язык за рубежом. – 1995. – № 1. – 12-15с.